

Mapování transatlantických trajektorií „gitanos“ („Cikánů“) v Mexiku

Transatlantic geographies of “Gypsies” from Mexico

Abstract

Based on archival documentation from the National Register of Foreigners in Mexico (1932–33), the author is interested in reconstructing the transatlantic geographies of the journeys that parental groups of „Gypsies“ (gitanos) made between Europe and the Americas, especially to Mexico, in the late nineteenth and early twentieth centuries. These documents map the spaces and places of these journeys and link members of different contemporary Ludar and Rom families. The ethnonyms and exonyms in the documents, the climate of migration policies in Mexico, and the reconstruction of these geographies are all part of the Rom migrations to the Americas.

Key words

Ludar, Rom, transatlantic geographies, National Foreigners Registry of Mexico, biographical synthesis

Jak citovat

Alvarado Solís, N. P. Mapování transatlantických trajektorií „gitanos“ („Cikánů“) v Mexiku. *Romano džaniben* 28 (1): 57–76.

¹ Neyra Patricia Alvarado Solís absolvovala doktorské studium v oboru etnologie (Université Paris Ouest Nanterre La Défense) a působí jako vedoucí výzkumu v rámci studijního programu Antropologická studia na El Colegio de San Luis v San Luis Potosí v Mexiku. E-mail: neyra.alvarado@colsan.edu.mx

V Latinské Americe jsou sledované rodové skupiny,³ které na americký kontinent dorazily z Evropy v různých obdobích, známé pod obecným označením „Cikáni“ („*gitanos*“),⁴ „Maďaři“ („*húngaros*“) či „maďarští Cikáni“ („*húngaros-gitanos*“).⁵ Badatelé se shodují, že významným obdobím, kdy docházelo k těmto přesunům, bylo 19. a 20. století, ať už jde o migrace do Mexika (Pérez, Armendáriz 2001: 20; Armendáriz, Kwick 2010), Peru (Pardo Figueroa 2000: 312), či Spojených států amerických, Kanady a několika dalších zemí Latinské Ameriky (Salo, Salo 1986; Dunin 1988 a Sutre 2017). Do Mexika tito „Cikáni“ dorazili z Evropy po moři a po zemi ze Spojených států amerických a z Guatemaly. Šlo o populaci původem z Osmanské říše, Rakouska-Uherska, carského Ruska a Rumunského království. V současnosti se tyto skupiny samy nazývají jako Ludarové (*ludar*) a Romové (*rom*) a hovoří v prvním případě buď starou rumunštinou a španělštinou, nebo – ve druhém případě – romštinou a španělštinou. Ludarové mají silné vazby k Bosně a Turecku, přičemž jsou na základě svých rituálů a společenské organizace identifikováni jako Romové,⁶ kteří pocházejí právě odtud, a to s ohledem na různé časoprostorové dimenze vyjádření romské identity (Williams 2011) a na historicko-geografickou rekonstrukci autonym a exonym užívaných v Evropě (Piasere 2020). Termín Ludarové používám jako autonymum, skrze nějž je tato romská skupina spojena s Mexikem a Latinskou Amerikou.

Cirkulace Romů a Ludarů po transatlantických trasách a na území Latinské Ameriky a Mexika představují geografické konfigurace, jejichž rekonstrukce je významná proto, že tito lidé tvoří součást dějin a společnosti Mexika, jakož i celého amerického kontinentu.

2 Tento text je výstupem z Projektu základního výzkumu Mexické národní vědecké a technologické rady č. 240828, 2015–2019. Na tomto místě bych ráda poděkovala Leonardovi Piaseremu za jeho podnětné připomínky k předkládanému textu.

3 „Rodina“ se skládá ze členů rodin jednotlivých příbuzných (mužů, manželek a dětí), kteří jsou součástí většího rodového seskupení. Během místních přesunů se do rodiny dočasně počítají i členové širší rodiny či dalších seskupení, se kterými se daná rodina spojí a společně s nimi se pohybuje po různých oblastech. Romové (*los rom*) označují svoje rodová seskupení pojmem *vitza*, Ludarové (*los ludar*) pojmem *familia*.

4 Pojmy „Cikáni“, „Maďaři“, Romové a Ludarové používám jako exonyma, s výjimkou pojmů, které jsou použity v archivních dokumentech nebo v odborné literatuře. Jako autonyma používám mj. výrazy Ludarové, Romové, Ruští Romové (*rom rusos*) a Řečtí Romové (*rom griegos*). Tyto termíny neberou v potaz španělské Kale, na které nemají žádné vazby.

Pro větší přehlednost uvádíme v textu pro všechna zde užitá etnická označení vždy v závorce i původní španělský termín. Ve španělštině se nepoužívá u označení etnických skupin velké písmeno, v českém překladu se ovšem držíme českého úzu. Termín „*gitanos*“ v tomto případě jako souhrnné historické vnější označení migrantů přicházejících poprvé do Mexika převádíme do češtiny jako „Cikáni“ – pozn. red.

5 „Maďar“ („*hungaro*“) je termín, jenž předpokládá původ v Maďarsku; v Peru byli tito obyvatelé nazýváni jako „maďarští Cikáni“ („*gitanos húngaros*“).

6 Osobní komunikace s Patrickem Williamsem (LAU-IIAC 2013) a Leonardem Piaserem (ColSan 2015).

Současné bádání v archivech mi umožnil právě zájem příslušníků skupiny Ludarů a Romů o svůj evropský původ a jejich aktivní účast na realizovaných výzkumných projektech.⁷ Rekonstrukci historie jejich rodin žijících v Mexiku jsem tak jako antropoložka založila na „regresivní metodě“, jejímž východiskem byl specifický reflexivní bod umožňující lokalizaci historie těchto rodinných sítí (Pisare 2020: 27–47).

Výzkumné otázky jsou následující: Jaká jsou vnitřní a vnější etnonyma, která se v dochovaných dokumentech používají? Jakým způsobem místní migrační politika reagovala na pohyby těchto rodin? Jakým způsobem utvářely tyto rodiny geografii konkrétních míst a prostoru v Evropě, v Mexiku a na americkém kontinentu? Shromážděná etnografická data nám dovolují omezit naši analýzu jen na Mexiko. Uvedené otázky budou zodpovězeny na základě zkoumání archivních dokumentů a reflexivní etnografie o členech / se členech / pro členy ludarských a romských rodových uskupení, přičemž obě metody lze zahrnout pod participativní a kolaborativní antropologii.

Předkládaný text otevírá oddílem „Etnonyma a migrační politika“, abych poukázala na roli, kterou hrají v procesu utváření či pokračování určitého stereotypu, a představila podmínky, za kterých mnou sledovaní lidé vstupovali na mexické území. Následně se věnuji geografickým trajektoriím mezi Evropou a Mexikem a v několika zemích amerického kontinentu, a to s pomocí rekonstrukce pohybu sledovaných skupin na základě informací o místě narození, národnosti a místě vstupu do země, a se zohledněním provázanosti některých příjmení. Na závěr se budu zabývat konstrukcí míst a prostoru a dalších soudobých forem jejich inkorporace. Nejprve je ale nezbytné seznámit se se současným stavem zkoumané problematiky a použitými metodami.

1 Stav problematiky

Analýza mobility předpokládá v prvé řadě ekonomické a následně také kulturní a politické faktory, jako tomu bylo u kočovníků (*Bulletin de liaison de l'ORSTOM* 1986), využívá multi-lokální etnografii (Marcus 2001; Baby-Collin, Cortés 2019) nebo koncept transnacionalismu (Faré 2003; Razy, Rodet 2016). Ve své analýze pracuji s pojmem „cirkulace“, který souvisí s reflexí způsobu, jak se pohybují lidé, myšlenky a zboží, jako polytetické kategorie (jak uvádí Piasere), a který umožňuje analýzu různorodých skupin lidí, které se reprodukují právě v rámci mobility, anebo u nichž je pohyb alespoň dočasnou součástí jejich života. Cirkulace ve smyslu přemísťování není nikterak oddělena od typu flexibility implikované dočasnými usazeními a jejich rytmem, ani od prostorů a míst na cestách těchto lidí

⁷ Antropologickou reflexi na toto téma jsem se členy ludarských rodin v Mexiku, se kterými se znám již od roku 1995, zahájila v roce 2009.

či od dynamiky rodového uspořádání. Kategorie cirkulace už byla ve výzkumech týkajících se Romů využita (Piasere 1985, 2011 a, 2011 b; Sutre 2017), nebrala ovšem v potaz konstrukci badatele (Fotta 2020) a společnosti, kterou badatel představuje. Analýze mobility, uskutečňované jednotlivými romskými rodovými seskupeními, která se může napříč těmito rodinnými sítěmi lišit, lze lépe porozumět skrze koncept „režimů mobility“ tak, jak o nich hovoří Leonardo Piasere.⁸

Pohyby Romů po Evropě (Piasere, 1985, 2011a a 2011b) a po obou Amerikách (Salo, Salo 1986; Dunin 1988 a Sutre 2017) odpovídají sociopolitickým a ekonomickým změnám, ke kterým došlo na starém kontinentě, vytyčujícím nové hranice. Přestože za hybnou sílu těchto pohybů bylo považováno zrušení otroctví v rumunských knížectvích, jsou jeho původci a aktéry rovněž samotní Romové. Jednotlivé pohyby směrem do západní Evropy a do zámoří, jejich různé motivace a strategie vedly k odlišným výsledkům a souvisejí se samotným uspořádáním Romů jako skupiny (Piasere 2011a: 134–135; 2011b).

Tyto mobility zahrnují: přemísťování v rámci rodových skupin, přičemž dynamika jejich skladby je založena na opakovaném rozdělování a spojování se členy jiných rodových skupin (Piasere 2011a: 144–145); zabydlování fyzických lokalit a geografických prostorů – již dříve obydlených a formovaných jinými populacemi a státy; strategické obydlování hranic realizované v nepřátelském etnickém prostředí, jež přineslo zběhlost v nakládání s různými statusy a znalost různých jazyků (Piasere 1985, 2011a: 133); konstantní změny „národnosti“ (Piasere 1985; Sutre 2017; Salo, Salo 1986 a Dunin 1988) a příjmení jednotlivých rodových skupin s povědomím o místech narození, trasách pohybu či jménech přístavů, ve kterých se nalodili (Sutre 2017).

Vzhledem ke komplexnosti, jakou se vyznačuje transatlantická mobilita těchto romských rodových seskupení, a k množství prostorových a časových proměnných je nemožné přesně určit dynamiku jejich historické mobility. Stejně tak není možné stanovit přímé vazby mezi současnými skupinami Romů a Ludarů a historickými Rudary / Ludary / Romy. Ti totiž utvářeli různé skupiny se stejnými jmény a v různých historických momentech si na různých místech vytvářeli další různé vazby (Piasere 2011b). Narození a úmrtí jsou však události, na jejichž základě lze identifikovat určitá význačná místa (Sutre 2017). Ovšem ani u narození nevíme, kde se odehrálo – zda hned na prvním místě, kam daná skupina dorazila, nebo například ve velmi málo navštěvované lokalitě (Piasere 1985: 14). I přesto je ale možné na základě znalosti míst narození identifikovat trasy jednotlivých cest a na jejich základě pak určit i prostor pohybu. Tato místa představují „prostorové nyní“, které poukazuje na vzájemnou fluiditu času a prostoru jako podmínky pohybu v dialektickém režimu (Bauer 1990: 1483).

8 Osobní komunikace.

Ve svém výzkumu tedy vycházím z míst narození a také z příjmení, která, přestože u nich docházelo k proměnám, jsou samotní Romové a Ludarové stále schopni i v jejich různých nových podobách rozpoznat.

2 Použitá metodika

Součástí metodologické rozvahy bylo bádání v archivech a identifikace osob a příjmení uvedených v dochované dokumentaci, jež identifikovali mí současní romští a ludarští spolupracovníci. Dokumenty získané ve Státním archivu (Archivo General de la Nación, dále jen AGN) v sekci Cizinci (Extranjeros) a v Historickém archivu Genaro Estrada mexického ministerstva zahraničí (AHGE–SRE) obsahují chyby, mezery a protichůdné informace, avšak současně umožňují lepší pochopení prostoru a míst, které byly cirkulací sledovaných skupin spojeny. Můj analytický korpus pak obsahuje dokumentaci mexického Národního registru cizinců z let 1932–1933 (Registro Nacional de Extranjeros de 1932–1933, dále RNE) a několik žádostí o mexické občanství. Zmíněný registr sestává z kartotéky s různými druhy informací, ze kterých pracujeme s datem a místem narození, datem a místem vstupu do Mexika, jménem výchozího přístavu, příjmením osob a informacemi, které nepřímo poukazují na používaná etnonyma a jazyky. Na jednotlivých kartách jsou zaneseny takové údaje, které si přáli zaznamenat imigrační úředníci, nebo takové, které jim chtěli poskytnout samotní „Cikáni“.

Pro dohledávání dokumentace v archivu byla zcela zásadní účast člena romské, resp. ludarské rodiny ve výzkumném týmu, přičemž bylo možné navázat na předchozí zkušenosti (Armendáriz, Kwick 2010). S účastí těchto členů týmu souhlasily jejich rodiny, které zároveň projevíly zájem o vystopování svých příbuzných, jež kdysi dorazili do Mexika, a poskytly nám fotografie ze svých rodinných alb. Výzkumné týmy tvořili členové již zmíněných rodin a dále externí historici, fotografové a antropologové, přičemž se všichni podíleli na žádostech o zpřístupnění dokumentů, identifikaci fotografií a příjmení a stejně tak i na reprodukci jednotlivých dokumentů.

Na vyhledávání v archivech se zpočátku podíleli zaměstnanci archivů, neboť záznamů s kategorizací „Cikáni“ („*gitanos*“) v nich bylo poskrovnu. Výzkum narušilo zavedení mexického federálního zákona o transparentnosti a přístupu k veřejným a vládním informacím v roce 2002 (Yankelevich, Chenillo 2008), jelikož na jeho základě byly informace k etnicitě označeny jako „tajné“ a osobní informace jako „důvěrné“. Osobní informace tak bylo možné obdržet pouze tehdy, pokud s tím souhlasili jejich držitelé (tamtéž: 26). Cílem tohoto zákona bylo na jednu stranu zajistit transparentnost a odpovědnost ve veřejné správě, ale dotýkal se i fungování státu jako takového a ochrany práva na soukromí. Na veškeré požadavky, včetně dopisů od představitelů jednotlivých rodin, jsme tak obdrželi totéž zamítavé stanovisko.

Na základě dokumentů, které se nám podařilo získat, jsme zahájili dialog s romskými a ludarskými rodinami, abychom dokázali určit totožnost jednotlivých osob zmíněných v dokumentech. Jednotlivým rodinám, které o vydání dokumentů zažádaly, jsme poskytli kopie získaných karet z archivu. Rodiny následně tyto materiály předaly dalším rodinným příslušníkům a požádaly nás o zvětšeniny fotografií zachycených osob – rodičů, tet a strýců či prarodičů. V jednotlivých táborech poté začaly probíhat diskuse. Mezi Ludary bylo například možné zaslechnout otázky typu „Jak mohla být tahle žena svobodná, když má zástěru?“ – v debatě nad kartou, kde měla žena na fotografii zástěru (symbol vdané ženy), ale v uvedených informacích přitom stálo, že je svobodná.

Analýza archivních dokumentů a identifikace jednotlivých příjmení a osob může vyvolávat na straně Romů a Ludarů dost silné námitky a je kontroverzní i z hlediska antropologické etiky. Jednotlivá etnonyma mohou být nositeli negativních stereotypů, jsou spojována s určitými lidmi a způsoby života a mohou vést k rasistickým projevům. Z těchto důvodů spolupráce, účast a diskuse o vhodnosti zveřejňovat příjmení jednotlivých členů rodin v součinnosti se současnými členy romských a ludarských rodin posouvají etnologii mimo neutrální půdu. Dotazování, které je v antropologické praxi běžné, legitimizuje celý obor a práci etnologa jako způsob, jak definovat svoji pozici v konfrontaci s rasismem, a přináší rovněž určité etické otázky (Williams 1988; Razy 2014 a De Suremain 2014). Na základě znalosti jednotlivých etnonym a migrační politiky si můžeme udělat částečnou představu o prostředí, do jakého tito imigranti vstupovali.

3 Etnonyma a migrační politika 19. a počátku 20. století

„Cikáni“ představují populaci, která svým pohybem v čase a prostoru získává různá autonyma a exonyma, která závisejí na dané situaci, zemi a lidech. Proto je v procesu utváření ať již pozitivních či negativních stereotypů důležité zasadit do kontextu pojmenování, jimiž jsou příslušníci tohoto etnika označováni nebo jakými označují sami sebe. Obecné označení „Cikáni“ („*gitanos*“) zavedl v mexickém prostředí Lumholtz (1904) v 19. století, když zaznamenal své setkání se skupinami těchto lidí v mexickém státě Nayarit. Je obeznámen s tím, že pocházejí z Bosny, Turecka a někteří také z Maďarska, což je také důvod, proč uvádí, že jsou v Mexiku známí jako „Maďaři“ („*húngaros*“). Popisuje je jako veselé upovídané lidi zvláštního vzhledu a s dlouhými vlasy. Ženy se k přicházejícím návštěvníkům přibližují, jen co je spatří, a žebrají nebo dotyčným nabízejí hádání z ruky, pokoušejí se od nich získat peníze. Muži jsou kotláři,⁹ předvádějí medvědy a za své služby si účtují horentní sumy. Ovšem nekradou, neboť u sebe mají dostatek peněz. Ženy nosí ve vlasech mince z Chile a dalších zemí Latinské Ameriky. Děti a mládež

⁹ Opraváři měděných kotlů.

po těchto lidech hází kamením, a kromě toho těmto lidem také kradou koně (tamtéž: 297–299). Takový popis ukazuje nejednoznačnost, s jakou je tato populace vykreslována. Jak se tyto stereotypy dostaly do Mexika? Obecné označení „Cikáni“ a lidé, kteří jsou tak označováni (Piasere 2011a; Sutre 2017), oba tyto stereotypy, jak pozitivní, tak negativní, dále propagují, přičemž volně přecházejí od jednoho k druhému. Konstrukci těchto stereotypů odráží i zkoumaná dokumentace, neboť vychází ze stejných procesů kontroly, jaké existovaly v jiných zemích. Například ve Francii vznikly v roce 1897 (About 2004) karty velmi podobné těm v RNE, za pomoci kterých měli být identifikováni zloději a podvodníci s cílem podpořit vznik policejního registru.

Na zkoumaných kartách z RNE se u většiny osob identifikovaných jako Romové či Ludarové uvádí, že jsou „bílé rasy“ („*raza blanca*“) a pouze v případě jedné ženy, která se narodila v místě zvaném Davia (?) v Řecku (1898) se objevuje označení „cikánská rasa“ („*raza gitana*“),¹⁰ zatímco Kwick Mitulo, narozený v roce 1915 v Budapešti, je kategorizován pod označením „židovská rasa“ („*raza judía*“).¹¹ V dokumentech, které se zabývají spory mezi rodinami či spory některých jejich členů s politiky či úředníky, se jako zavedené objevuje označení „Cikáni“ („*gitanos*“). Existují rovněž generická pojmenování odkazující na obchodní aktivity daných lidí, ale i na diskretní povahu migračního řízení, ve kterém o věcech a faktech rozhodují právě úředníci. Pod označením „Cikáni“ tak v dokumentech nalezneme rodiny, které „se věnovaly klempířství“,¹² stejně jako „nežádoucí Cikány“,¹³ „cikánské kmeny“ či „kmeny Maďarů a Cikánů, kteří se vydávají za Řeky, Poláky, Němce, Italy atd.“¹⁴ Pokud dochází ve vztahu ke členům skupin, jejichž totožnost byla vyjádřena národností, k rozepřím, odkazuje se na ně jako na členy „kmene“ („*tribu*“) a uvádí se jejich jméno a příjmení: „kmen řecké národnosti“.

Exonyma vyjadřují postavení, jaké Cikáni zaujímají v migrační politice mexického státu, jakož i v mexické společnosti. Jména a příjmení naopak naznačují, že jednotliví členové rodin imigrantů mají znalosti či informace, které úředníkům unikají. Mezi zdokumentovanými příjmeními nalezneme následující: Afanasi a Cristo (Řekové); Costich, Esgalvich, Marcovich, Todorovich (Rumuni); Ivanovich, Marcovich a Vite (Turci); Ciorun, Panin, Demetrio, Miguel a Kwick (Poláci); Demeter a Makinton (Rusové); vdovy po mužích jménem Castelo a Bosquez (Španělé); a nakonec také Marienco (Hondurasané). Tato příjmení se postupem času proměnila – jejich nositelé se

10 AGN, RNE, 1930, Sria. Gob., S XX, 2, 008, 114792.

11 AGN, RNE, 1935, Sria. Gob. S. XX, 179, 41000.

12 SRE, „carta“, 1932, Presidencia. Rep., 5192/4, 3858.

13 SRE, Telegrama, 1933, Presidencia. Rep., 07150/5192/24.

14 SRE, 1929, AHD – Presidencia de la República – 1545.

buď rozhodli přijmout mexická příjmení, nebo svá původní příjmení zkrátit. Například příjmení Iovanovich se změnilo na příjmení Pérez či Yovani. Ti, kteří byli zaregistrováni pod rumunskou či tureckou národností, ve skutečnosti pocházejí z Bosny (Kosta, Kostic, Ivanovitch, Yovanovitch, Teodorovitch...), jak uvádí François de Vaux de Folletier (Sutre 2017: 96), neboť mají příjmení, jaká nalezneme mezi Ludary. Zkoumání příjmení, přestože se v průběhu času měnila, se při bádání v archivu ukázalo jako velmi přínosné – při zapojení etnografie lze totiž mnohé zjistit. V současné době existují kontexty, v nichž se mezi autonymy používanými v Mexiku mohou mj. vyskytnout pojmenování jako Ludarové, Romové, Bojašové, Ruští Romové, Řeční Romové či Maďarští Romové („*ludar, rom, boyash, rom rusos, rom griegos o hungaresdos*“). Za touto terminologickou komplexností stojí různé typy vztahů a postavení, které tito lidé zaujímají na základě dohody či vyjednávání a v závislosti na účastnících komunikace. Tato pojmenování souvisí s tím, co Williams (2003: 243–248) označuje jako romský způsob jejich používání.

Příchod „cikánských“ rodin do Mexika se v letech 1894 a 1908 odehrával přes přístav ve Veracruz, a následně v období let 1920–1930 probíhal přes Guatemalu a hranici se Spojenými státy americkými. Lumholtz (1904) uvádí, že se setkal s Bosňany a Turky, kteří do Mexika dorazili přes město Veracruz. Jde o první imigranty rumunské a turecké národnosti, které se nám podařilo identifikovat a kteří sami sebe v současnosti označují jako Ludarové. Lumholtz upřesňuje, že mladíky, kteří na tuto skupinu házeli kameny, policie trestala, a sice v rámci ochrany, kterou mexická vláda poskytovala cizincům. Zároveň poznamenává, že jim místní lidé kradli jejich věci (tamtéž: 297–299), což naznačuje, že vztahy byly v této době dosti vznětlivé navzdory vši oficiální ochraně. Během porfiriátu (1876–1911) (Salazar 2012), včetně období, kdy byl prezidentem Manuel González Flores (1880–1884), přívrženec Porfiria Díaze, se obnovují diplomatické styky s Evropou a Spojenými státy, aby Mexiko mohlo vstoupit na evropský trh. Během tohoto časového úseku byly podepsány dohody s Velkou Británií a s Francií (1888) a s Německým císařstvím (1882). Mexická vláda udělila povolení k vytvoření společností, které přepravovaly mj. evropské imigranty, aby bylo možné zemi kolonizovat. Cílem bylo v té době povzbudit ekonomiku za pomoci populace, která se podobala té mexické, tedy mj. Španělů. V roce 1888 byly upraveny důlní zákony, aby mohli majetek v podzemních vrstvách půdy užívat i cizinci. Toto období tak bylo charakteristické podporou obchodu s cizinci, přičemž jediným omezením pro jejich vstup do země byla zdravotní kritéria. Imigrační zákon z roku 1908 ukládal imigrantům povinnost podstoupit fyzickou prohlídku a v přístavech a na hranicích byl přítomen pověřený zdravotnický pracovník, který rozhodoval, zda konkrétní imigrant bude přijat či nikoli. Od roku 1894 byly rovněž zavedeny sanitární daně (tamtéž: 75–102).

Jednotlivé části imigračního zákona z roku 1908 (Cunin 2014) zdůrazňují kritéria jako profese, povolání, fyzické nedostatky a nemoci. Tato opatření stanovila pravidla pro příjezd a odjezd cizinců, která dále upravoval nový zákon z roku 1926. Každý cizinec obdržel kartu jako doklad totožnosti s cílem vytvořit centrální registr informací o všech migrantech, a mít tak pod kontrolou příjezdy a odjezdy ze země. Tajný oběžník č. 250 ze dne 17. října 1933 pak shrnuje veškerá nařízení o imigraci cizinců a uvádí i rasy a jednotlivce, jejichž imigrace do Mexika je zakázána. Zákaz vstupu je zdůvodňován etnicky („černá“ a „žlutá“ rasa, s výjimkou Japonců), politicky (imigranti původem ze SSSR) a dále také na základě špatných zvyků a notoricky nevhodných aktivit („Cikáni“). Důvěrný oběžník č. 157 ze dne 27. dubna 1934 principy obsažené v oběžníku č. 250 dále ospravedlňuje, a navíc je k němu přiložen i etnografický průvodce, aby byli imigrační úředníci schopni rozpoznat výše uvedené kategorie cizinců (tamtéž: 109–143). Jeden z dekretů z roku 1927 (Salazar 2003) znemožňoval vstup do země černochům, Indo-Britům, arménským Syřanům, Turkům a Číňanům, a sice se zdůvodněním, že je nutné chránit mexické pracovníky a zamezit mísení ras (tamtéž: 17). Tato rasistická opatření z let 1924–1933 se se zákonem o populaci z roku 1936 a šestiletkou Lázara Cárdenase opět proměnila v liberální migrační politiku.

Ve výše zmíněné rasistické atmosféře namířené vůči některým cizincům a konkrétně i vůči „Cikánům“ kvůli jejich způsobu života a aktivitám považovaným za „nevhodné“ dorazilo do Mexika ve třicátých letech 20. století více rodin řecké, polské, ruské a španělské národnosti.

Tyto rodiny se přemísťovaly po celé zemi a některé z nich i po celém americkém kontinentu, jak naznačuje také Sutare (2017). Podle výčtu jejich profesí šlo především o „kotláře, umělce, výrobce předmětů z mědi, správce a provozovatele kin, divadelní účinkující a obchodníky“ a u Turků a Rumunů najdeme také povolání jako „kočovní krotitelé zvířet, cirkusoví umělci a kinematografisté“. Povolání cizinců je možné zjistit také ze sčítání lidu, jež proběhlo v letech 1930 a 1940 – tyto záznamy existovaly proto, aby se udržoval přehled o jejich výdělečné činnosti (Salazar 1996: 46–48), podobné informace nalezneme i v RNE. Podle těchto sčítání by mohla být velká část cizinců považována za řemeslníky, neboť nebyli zaměstnáni na dělnických postech v žádné ze zavedených firem jako Mundet či Jacques (Salazar 2003: 170).

Tvůrci ideologií té doby vypočítávali problémy spojené s „nežádoucími“ cizinci. V otázkách informování veřejnosti hráli významnou roli Andrés Landa y Piña, Juan de Dios Bojórquez a Gilberto Loyo. Právě oni vytyčili veřejnou politiku a navrhli, naplánovali a řídili sčítání obyvatel, obecní a zemědělské půdy a podniků s jasnou vizí toho, co je pro zemi „žádoucí“ a co „nežádoucí“, což se odrazilo i ve využívaných nástrojích (tamtéž: 174–175). Sčítání obyvatel z roku 1930 a RNE ovšem obecně podněcovaly naturalizaci, čehož využili i příslušníci ludarských a romských rodin a žádali o mexické občanství. Zákon

o občanství a naturalizaci uděloval od roku 1934 mexické občanství dětem cizinců, které se narodily v Mexiku (Salazar 1996: 38–39).

Po tomto stručném přehledu o imigraci do Mexika se můžeme posunout k dochovaným dokumentům a představit geografické trajektorie, k nimž tyto dokumenty odkazují, na základě informací o konkrétních trasách a místech pohybu námi sledovaných skupin lidí.

4 Geografické trajektorie mezi Evropou a Mexikem a v několika zemích amerického kontinentu

Místa narození, občanství a místa, skrze která imigranti vstoupili do Mexika, stejně jako jejich některé přesuny po americkém kontinentě, nám umožňují zmapovat prostor, v němž se „Cikáni“ pohybovali.

V Mexiku byla rodinná seskupení „Cikánů“ klasifikována podle národnosti, na základě místa narození či místa původu, aniž by při tom úředníci brali v potaz možný rozpor v těchto informacích, nebo podle toho, jak místo svého původu určili sami jednotliví příslušníci těchto skupin. Například ti, kteří byli označeni jako lidé rumunské či turecké národnosti, byli takto kategorizováni proto, že se někteří z nich sice skutečně narodili v soudobém Rumunsku či Turecku, ovšem politické hranice Osmanské říše a Rumunského království v době, kdy se tam narodili, byly jiné než ve chvíli jejich vstupu do Mexika. Při národnostní kategorizaci imigrační úředníci nebrali v úvahu, že jiní členové těchto rodinných seskupení, přicházejících do Mexika společně v roce 1908, se narodili jinde na Balkáně či ve Francii, a připsali všem rumunskou či tureckou národnost. Všechna tato místa nám poskytují celkový přehled o cirkulaci těchto rodin a také o tom, jak s geografickými a politickými koncepty zacházeli imigrační úředníci. Získaný výčet jednotlivých míst a lokalit ukazuje, že se na tyto cesty tyto lidé vydávali jako rodiny, přičemž roky narození jejich jednotlivých členů zároveň vytyčují trasy jejich pohybu. Hovořili rozmanitými jazyky, které se pravděpodobně naučili během cest a dočasných pobytů na hranicích, které jejich cestovní okruhy přetínaly. Předkové dnešních Ludarů, jak naznačují místa jejich narození a jak vyplývá z výpovědí jejich potomků, po vstupu do Mexika tuto zemi přešli ze severu na jih.

Místa narození rodových seskupení označovaných jako „rumunská“ – tedy rodiny s příjmeními Costich, Esgalbich, Marcovich, Todorovich (viz mapa č. 1) – jsou uvedena následovně: Rumunsko; Paříž, Francie; Banja Luka,¹⁵ Rakousko (1876) a Banja Luka, Rumunsko (1908). Dále již během přesunů v Mexiku (viz mapa č. 2) se někteří narodili ve městech Actopan, Hidalgo; Tochimilco, Puebla

¹⁵ Jde o současné bosenské město Banja Luka, jako místo narození jej v rámci svého výzkumu uvádějí i Salo a Salo (1986).

(1895); Chihuahua, Chihuahua a Cerro Gordo, Durango.¹⁶ Tyto rodiny dorazily do Mexika v letech 1894, 1907 a 1908 přes přístav ve Veracruz (viz mapa č. 3). Mezi jazyky, které používaly, je zmiňována rumunština, angličtina, francouzština a španělština. Podobně pak zjišťujeme u příslušníků rodin s příjmeními Ivanovichi, Marcovich a Vite, označených jako turecké národnosti, že místem jejich narození je Banja Luka, Turecko (1895, 1897, 1899) (viz mapa č. 1), v Mexiku jsou pak jako místa jejich narození uvedena Puebla a Ciudad de México (viz mapa č. 2). Do Mexika dorazili přes přístav ve Veracruz v roce 1908, avšak jeden z nich se narodil v roce 1905 ve městě Nuevo Laredo ve státě Tamaulipas na hranici se Spojenými státy.¹⁷ Tento údaj naznačuje, že se po americkém kontinentu zřejmě pohybovali už dříve. I někteří další Rumuni a Turkové se objevili ve Veracruz právě v červenci 1908 (viz mapa č. 3), což může naznačovat, že se tyto rodiny pohybovaly po příchodu do Mexika společně – přestože dříve cestovali odlišnými trasami – a později byli identifikováni jako jedno velké rodové seskupení. Vše také nasvědčuje tomu, že osoba, která se narodila v roce 1895 v Tochimilcu ve státě Puebla, patřila k rodinám, na které během své expedice v Mexiku narazil Lumholtz. Jako jazyky, jimiž tyto rodiny hovořily, jsou uváděné turečtina, rumunština a španělština. Za pozornost stojí skutečnost, že bosenské město Banja Luka je v dokumentech zmiňováno jako součást Rakouska, Turecka i Rumunska, ovšem uvedená data této lokalizaci neodpovídají. Bosna v roce 1878 přestala být tureckou provincií a dostala se pod správu Rakouska-Uherska (Piasere 1985) – pod rumunskou správou se nikdy nenacházela a rumunské město Banja Luka tedy nikdy neexistovalo. Z uvádění tohoto města ale lze tušit význam, jaký mu přisuzovali ti, již tuto informaci uváděli.

Členové rodiny Yovani se ve státě Zacatecas setkali s rodinou s příjmením Lingurich,¹⁸ která přicházela ze Spojených států a měla s sebou medvědy a opice. Od této chvíle začaly obě rodiny cestovat společně. Trasa jejich cirkulačního okruhu mířila do Guatemaly, Salvadoru a Kostariky a poté se přes stát Chiapas vrátili do Mexika (Pérez, Armendáriz 2001: 28).

V roce 1909 zažádal ve městě Mazatlán v mexickém státě Sinaloa o mexické občanství Evaristo Costique,¹⁹ který pocházel z Černé Hory a do Mexika přišel z Argentiny. Rok naznačuje, že se rodina s příjmením Costich nacházela mezi rodinami, na něž v Mexiku narazil Lumholtz a které společně cestovaly po celém americkém kontinentu. Procesy spojování jednotlivých skupin, které se pak

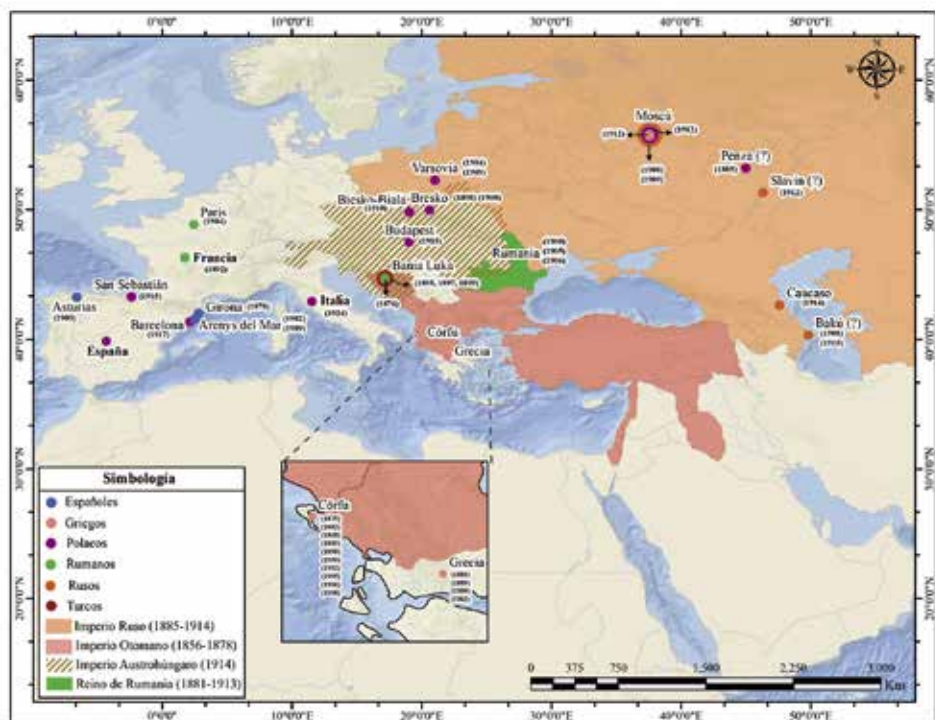
16 Během porfiriátu bylo toto místo, ležící na úpatí pohoří Sierra Madre Occidental, vojenským stanovištěm, nebylo však obydlené, jak vyplývá z osobní komunikace Pauliny del Moral.

17 AGN, RNE, 1932, Sria. Gob. S XX, 3, 88, 38248.

18 Toto příjmení se vyskytuje i ve formě Costich Lingura de Iovanich, a to mezi migranty „turecké“ národnosti.

19 SRE, RNE, 1909, VII (63–15).

spolu pohybují, aby se jinde opět rozdělili, doprovázené i uzavíráním sňatků jsou běžné dodnes. V roce 1890 tak došlo ke vzniku manželství mezi členem rodiny Kwick a dcerou člověka označeného za Řeka, který dorazil do Mexika z Brazílie (Armendáriz, Kwick, 2010: 339–340).

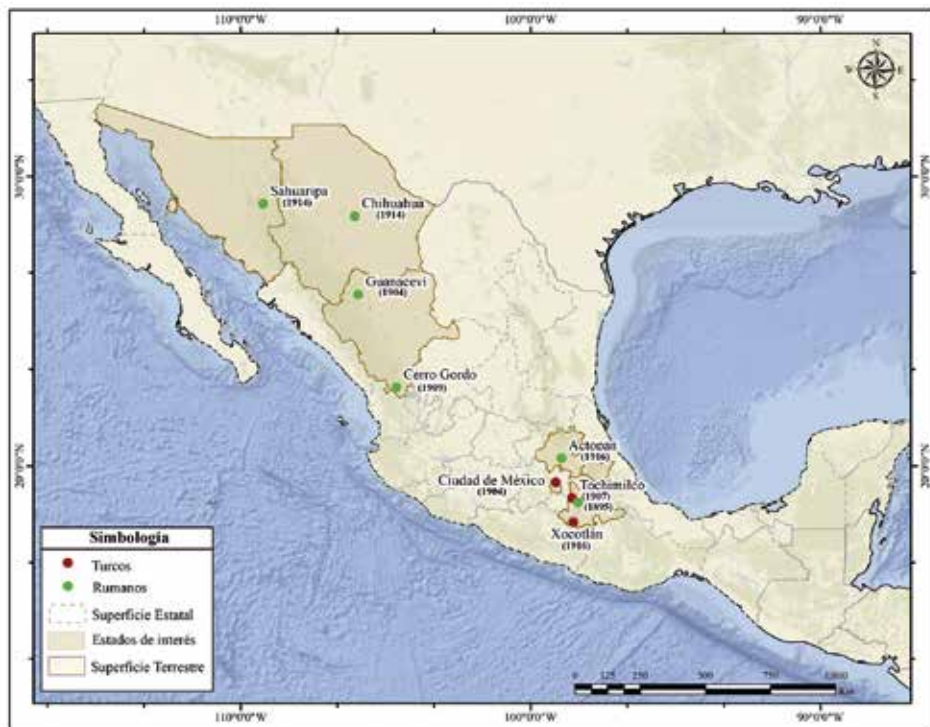
Mapa č. 1. Místa a data narození sledovaných imigrantů v Evropě a jejich umístění v rámci politických hranic (sestavila Aurora Martínez na základě náčrtku Neyry Alvarado)

V roce 1870 mexické úřady zaznamenaly příchod Srba Kosty Stankoviče, který se se svou rodinou pohyboval nějakou dobu mezi Evropou a Argentinou, až se nakonec v roce 1895 vrátil zpět do Evropy (Sutre 2017: 85). Srbští a bosenští „Cikáni“ v Argentině a Mexiku se podle všeho stále vzájemně rozpoznávají. Ludarové v Argentině sami sebe nazývají jako Srbové a Bosňáci („*serbián y bosniacos*“), zatímco stejné skupiny v Mexiku označují jako Bosňáky („*bosniacos*“).²⁰ Tato informace svědčí o jejich znalosti regionu Bosny i o jejich povědomí o dalších cirkulujících skupinách. Právě tento region je jedním z center jazykové inovace, kdy v místní romštině došlo k nahrazení souhrnného romského označení Romů jako skupiny – ve smyslu „romský lid“ – termíny vycházejícími z povolání

²⁰ Videodopisy natočené mezi Ludary v Argentině a v Mexiku Lorenzem Armendárizem na konci devadesátých let 20. století.

jednotlivých romských skupin (Piasere 2020: 43, 56). U těchto skupin „Cikánů“ nalezneme mj. následující označení: kinematografista, kotlář, krotitelé zvířat.

Následující mexické záznamy o vstupu „cikánských“ imigrantů do země pocházejí z období let 1920–1930. Šlo o rodiny označované jako „řecké“ („*griegas*“) s příjmeními Afanasi a Cristo. Jako místo původu je uvedena Davia (?) a Korfu, Řecko a dále Moskva, Rusko (viz mapa č. 1). Do Mexika dorazily přes Veracruz v letech 1926, 1927 a 1930; jedna z nich do Mexika dorazila také již v roce 1907 přes město Guaymas ve státě Sonora (viz mapa č. 3). Hovořili italsky, francouzsky, řecky, španělsky, rusky a rumunsky.²¹

Mapa č. 2. Místa narození sledovaných imigrantů v Mexiku 1895–1916 (sestavila Aurora Martínez na základě náčrtku Neyry Alvarado)

Za pozornost stojí skutečnost, že již dříve do Mexika vstoupil jistý Elías Cristo, ovšem přes Kalifornský záliv, oblast spojující poloostrov Baja California s Tichým oceánem. Mnohem pozdější žádost o mexické občanství, kterou si podal Tomás Cristou v roce 1926, odpovídá datům a trasám, po kterých se v letech 1920–1930 přemísťovala rodina Costello, a to mezi Peru, Los Angeles a Salvadorem (Sutre 2017: 153). Do Mexika tak tyto rodiny zřejmě mohly vstupovat i z pobřeží Tichého oceánu.

21 AGN, RNE, 1930, Sria. Gob. S XX, 240, I, 5836.

„Polské“ rodiny („*polacas*“) s příjmeními Ciorun, Panin, Demetrio, Miguel a Kwick mají jako místa narození uvedeny Brzesko, Penza (sic), Bielsko-Biala a Varšava, Polsko; Moskva, Rusko; Budapešť, Maďarsko; Barcelona a San Sebastián, Španělsko; a Itálie (viz mapa č. 1). Na mexické území vstoupili někteří tito lidé přes přístav ve Veracruz v letech 1926 a 1927. Většina z nich však do země přišla přes Marsical v mexickém státě Chiapas na hranicích s Guatemalou v roce 1929 (viz mapa č. 3). Mezi jazyky, kterými hovořili, patřila polština, francouzština, italština, ruština a angličtina.²² Skutečnost, že tyto skupiny vstoupily do Mexika přes jeho jižní hranici, naznačuje, že se zřejmě již dříve pohybovaly po Střední nebo dokonce celé Latinské Americe. Nalezneme mezi nimi i rodinu Demetrio Miguel, kterou zmiňuje i Sutare (2017: 113), jenž uvádí, že rodiny Demetrio a Juan, příbuzné s Řeky, v roce 1909 cestovaly mezi Kubou, Mexikem a Spojenými státy. Skupina se vylodila ve městě Tampa na Floridě, do Mexika přišla z Havany a jako svoje místo narození uvedla řecký ostrov Korfu. Pod polskou národnost byli mexickými úřady vřazeni i předkové rodu Kwick, kteří měli ruské pasy a kteří i v současnosti sami sebe nazývají jako Ruští Romové. Jako Poláci byli klasifikováni proto, že se narodili ve městech, která se soudobě nacházela v Polsku, i když v době jejich narození byla součástí carského Ruska. Připomeňme také, že v první generaci, která do Mexika dorazila, uzavírali sňatky ruští Kwickové s Řeky s příjmením Castello.

Rodiny s příjmením Demeter a Makinton „ruské“ národnosti mají jako místa narození uvedeny: Moskva, Salvin (sic – Slavín?), Kavkaz a Bakun (sic – odkazuje na město Baku), Rusko (viz mapa č. 1). Do Mexika vstoupily přes města Suchiate / Mariscal / Tapachula ve státě Chiapas v letech 1923, 1926 a 1929 (viz mapa č. 3). Měli hovořit rusky, polsky a španělsky.²³ Data vstupu do Mexika přes jeho jižní hranici opět naznačují, že tyto rodiny mohly na americký kontinent dorazit již dříve. Nově se také setkáváme s rodinami s příjmeními Demeter, Maquinton a Castello, jež se přidaly k seskupením, které po americkém kontinentu již cestovaly.

Rodiny s příjmeními Castelo, Bosquez, Mendoza a Marienco „španělské“ národnosti pocházely ze španělských měst Asturias, Gerona, Barcelona a Arenys del Mar (viz mapa č. 1) a dále z honduraské Tegucigalpy.²⁴ Do Mexika vstoupily v roce 1925 přes Mariscal a Tapachulu ve státě Chiapas a v letech 1932 a 1939 přes Veracruz (viz mapa č. 3). Jazyky, kterými hovořili, byly španělština, ruština, katalánština a angličtina. Opět zde pozorujeme příjmení a místa, která naznačují předchozí pohyb po kontinentu.

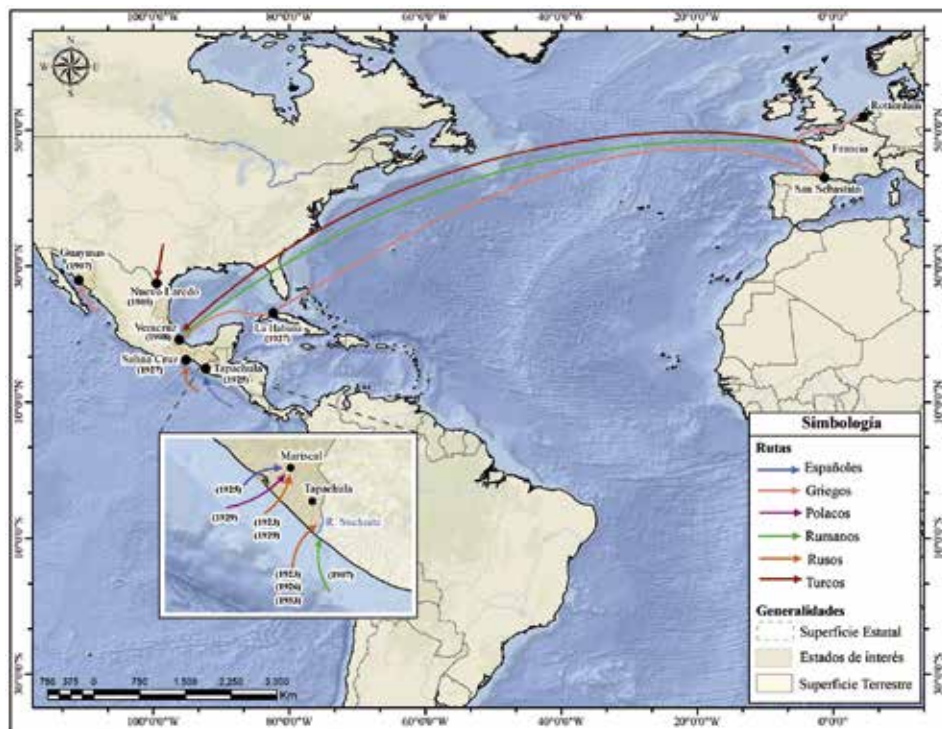
Právě v případě rodin, které se už po americkém kontinentu nějakou dobu pohybovaly, dosud nevíme, odkud přesně se doplavily do Veracruz nebo

22 AGN, RNE, 1933, Sria. Gob. S XX, 138, 109779.

23 AGN, RNE, 1932, Sria. Gob. S XX, 220, I, 46855.

24 AGN, RNE, 1936, Sria. Gob. S XX, 90, I, 104948.

do jiného přístavu, který byl jejich vstupní branou na americký kontinent. Víme, že skupiny se stejnými příjmeními jako Ludarové dorazily do Mexika z Bordeaux (Francie) a New Yorku (USA) (Salo, Salo 1986: 188) a že rodina Tomáse Cristou dorazila do veracruzského přístavu v roce 1927 na parníku s názvem Leerdaam.²⁵ Na přepravě osob mezi Evropou, Španělskem, Kubou a Mexikem se od roku 1920 podílely čtyři parníky nizozemské společnosti Holland America Lijn,²⁶ a právě poslední zmíněná informace naznačuje, že jejich služby zřejmě muselo využít mnoho z námi sledovaných rodin.

Mapa č. 3. Příchody sledovaných rodin do Mexika z Evropy a z amerického kontinentu v letech 1894–1939

Informace o místech narození, připsaných národnostech, spojování jednotlivých skupin s dalšími na cestách, o sňatcích a o cirkulaci v rámci jedné země či celého amerického kontinentu spolu s informacemi o změnách příjmení jasně ukazují rozmanitost a různorodost historických trajektorií těchto nově se utvářejících rodinných sítí. Poukazují také na měnící se způsoby prožívání jednotlivých míst, které tak oscilují a kličkují mezi různými časovými dimenzemi (Piasere 2020).

25 SRE, „Naturalización“, 1932, Of. Jur., D-4/366.12/4500.

26 Více informací viz <https://vidamaritima.com/2016/01/los-cuatro-buques-de-holland-america-lijn-en-el-traffic-a-cuba-y-mejico/> [cit. 28. 2. 2021].

Informace o národnosti a místu narození na cestách, kterými se jednotlivé skupiny „Cikánů“ ubíraly, v podstatě jen umísťují konkrétní referenční body na mapu těchto cest nebo okruhů, v jejichž rámci se dané rodiny pohybovaly. Nejde přitom o nijak určující místa, která by bylo možné nějak jednoznačně a definitivně klasifikovat. Poukazují spíše na dynamické a rozmanité způsoby obývání určitých geografických prostorů formou územního pohybu, které se proměňují v čase, ale o nichž mají členové těchto skupin povědomí. Stejně tak odhalují mezery, které tento způsob života vnáší do rytmů dominantní společnosti, do rytmu jednotlivých zemí a států, ve kterých tyto rodiny žijí, a do rytmů místních úřadů. Některé z těchto rodin v konkrétních místech, regionech či zemích zůstaly a žijí zde dosud, kdežto jiné v pohybu pokračovaly, což je i případ současného Mexika, čímž zároveň vzniká i nová dynamika využívání místního geografického prostoru vzhledem k vazbám na místní obyvatelstvo.

5 My jsme Mexičané

Zde prezentovaná zjištění jako přístup k etnonymům, nastavení migrační politiky, definování lokalit na základě míst narození²⁷ a definování prostoru na základě cest jednotlivých skupin vzájemně příbuzných lidí vedoucích přes americký kontinent do Mexika rovněž vysvětlují hluchá místa, která takový způsob konceptualizace a využití prostoru produkují na straně úředníků, institucí a populací v místech, do kterých tyto rodiny zamířily. Jsou to právě prostorovost a nové formy proměny konkrétních míst v současnosti, které nám mohou pomoci v přemýšlení o dynamice, jež je romskému způsobu života až niterně tak vlastní.

V jednom z ludarských táborů ve státě Nayarit v roce 1998 řekl Simitrio Costich: „My jsme *roma* [Romové], z Říma [Roma],“ čímž odkazoval na fonetickou podobnost obou slov a zeptal se: „Jak dlouho by to trvalo, dostat se odsud do Říma?“ Na to jsem mu odpověděla: „Deset nebo jedenáct hodin letadlem, protože se musí přeletět Atlantský oceán.“ A on mi na to povídá: „A co kdybych to vzal přes Matchualu?“ Jeho otázka odkazuje na dřívější cesty směřující k hranicím, které vedou do dalších zemí, v tomto případě k severní hranici Mexika. Svědčí tato informace o významu hranic při přemísťování? Využívání pozemních cest je dosud nejlepší způsob, jak se po Mexiku pohybovat, a předtím, než vypukla současná zdravotní krize, se takto tito lidé pohybovali i po Spojených státech amerických. Tyto příklady vnášejí do mezilidských vztahů kontrastní časové a prostorové dimenze a tím i časové prodlevy. Když tedy Chicho Yovani, další z Ludarů, říká: „Ani mapa nezná tohle Mexiko lépe než my“ (Armendáriz 1998: 3), myslí tím, že jak děti, tak dospělí

²⁷ Údaje o místech narození zaznamenané v Mexiku během prvních emigračních vln byly početnější než ty pocházející z let 1920–1930.

jednotlivá konkrétní místa důvěrně znají, protože v nich již pobývali. A navázali tam vztahy s lidmi v okolí svého stanoviště.

Místa narození na cestě odněkud někam nemohou být ničím jiným, než pouhými referenčními body přibližujícími trasu přemísťování v rámci časových a prostorových okruhů. Některá určení národnosti zachycená v dokumentech námi sledovaných lidí jsou čistě výtvozem imigračních úředníků, kteří nebrali v potaz doklady totožnosti nebo informace o vlastní kategorizaci, jako tomu je v případě záznamu o polské národnosti, který nezohledňuje autonymum Ruští Romové. Takových konfigurací je nespočet a různě se překrývají: někdo například zůstává v jedné zemi, ale mění si příjmení a uzavírá smíšená manželství (Ludarové), jiní se rozhodují pokračovat v přemísťování po americkém kontinentu a do Francie, kde se zúčastňují shromáždění letničních církví (Romové). Romové a Ludarové tak podle všeho zcela rekonfigurovali geografické prostory, ve kterých se pohybují, i svoje rodinné vazby. V rámci takové rekonfigurace může na základě narození a obývání určitého prostoru vzniknout i ludarské křestní jméno. To je případ Piti Costiche, který se narodil v městečku Pitiquito v mexickém státě Sonora, a jeho jméno obsahuje první slabiky z názvu této obce. Geografická lokalita se tak stává součástí těla, člověka a nakonec i celého rodu. Čím je dáno to, že u některých míst dochází k takové inkorporaci, a u jiných nikoli? Tyto způsoby obývání, vnímání, prožívání a utváření prostoru, vyplývající z mobility, přinášející vlastní temporality a probíhající v situacích přednastavených jinými obyvateli, kteří daná místa obývali ve smyslu prostoru i času ještě před nimi, nás vedou k přemýšlení o nepředvídaných událostech, na která rodová seskupení Ludarů a Romů nebudou mít problém reagovat.

Ze španělštiny přeložila Renata Sobolevičová

Literatura

- About, I. 2004. Les fondations d'un système national d'identification policière en France (1893–1914). *Anthropométrie, signalements et fichiers*. Genèses 54 (1): 33–35.
- Alvarado Solís, N. 2020. Entre circulación y estacionamiento. Formas de vivir el espacio entre los ludar del norte de México. In: Alvarado Solís, N. (ed.). *Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia*. San Luis Potosí: El Colegio de San Luis, A.C., 65–86.
- Armendáriz, L. 1998. *La gente del viaje*. Mexiko Fonca, Fotron, Centro de la Imagen.
- Armendáriz, L., Kwick Castelo, J. J. 2010. Gitanos, el pueblo de Dios, existir para andar, andar para existir. In: Martínez Assad, C. (ed.). *La ciudad cosmopolita de los inmigrantes*. T. I. México: Gobierno del Distrito Federal, Fideicomiso Centro de la Ciudad de México, 335–334.
- Bauer, E. 1990. Lieu. In: Jacob, A. (ed.). *II Encyclopédie philosophique universelle. Les notions philosophiques Dictionnaire*. París: PUF, 1483.
- Baby-Collin, V., Cortes, G. 2019. Editorial. *Espaces et Sociétés*. Dostupné na: <https://www.cairn.info/revue-espaces-et-societes-2019-3-page-7.htm> [28. 2. 2021].
- Bulletin de liaison Orstom. 1986. *Nomadisme : mobilité et flexibilité* (8): 137–144.
- Cunin, E. 2014. *Administrar los extranjeros: raza, mestizaje, nación. Migraciones afrobelenas en el territorio de Quintana Roo, 1902–1940*. Marseille: Ediciones del IRD, CIESAS.
- De Suremain, Ch. E. 2014. Ethics in ethnography. Anthropology confronted by its 'little demons' (examples from Latin America). *AnthropoChildren* (4). Dostupné na: <https://popups.uliege.be:443/2034-8517/index.php?id=2037> [6. 8. 2020].
- Dunin, E. 1988. Serbian Gitanos in Chile: Inmigration Data. In: DeSilva, C., Grumet J., a David J. N. (eds.). *Papers from the Eighth and Ninth Annual Meetings Gypsy Lore Society, North American Chapter*. New York: Gypsy Lore Society, 105–113.
- Fotta, M. 2020. Gitanos calón entre nomadismo y permanencia. In: Alvarado Solís, N. (ed.). *Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia*. San Luis Potosí: El Colegio de San Luis, A.C., 87–104.
- Faret, L. 2003. *Territoires de la mobilité. Migrations et communautés transnationales entre le Mexique et les États-Unis*. CNRS-Éditions.
- Gall, O. 2018. Racismos y xenofobias. Mexicanos frente a los migrantes 1910–2018. *Revista Interdisciplinaria de Movilidad Humana* 26 (53): 115–134.

- Lumholtz, K. 1904. *El Mexico Desconocido, Traducción al castellano por Balbino Dávalos, Vol. 2*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Marcus, G. (2001). Etnografía en/del sistema mundo. El surgimiento de la etnografía multilocal. *Alteridades* 22 (11): 111–127.
- Pardo-Figueroa, C. 2000. Los gitanos en el Perú y el proyecto de control migratorio de 1952. *BIRA, Boletín del Instituto Riva-Agüero* (27): 309–356.
- Pérez, R., Armendáriz, L. 2001. *La lumea de noi. Nuestra gente. Memorias de los ludar de México*. Mexiko Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo, Fotron.
- Piasere, L. 1985. *Mare Roma Catégories humaines et structure sociale. Une contribution à l'ethnologie tsigane*. Serie Études et Documents balkaniques et méditerranéens (8). París: Paul-Henri Stahl.
- Piasere, L. 2011a. *Roms. Une histoire européenne*. Montruge: Bayard.
- Piasere, L. 2011b. Orsi. In: *La stirpe di cus, Storie e costruzioni di un'alterità*. Rím: Enzo s.a.s., 185–203.
- Piasere, L. 2020. El término romaničel (a) como autodenominación. Un análisis etnohistórico. In: Alvarado Solís, N. (ed.). *Nombrar y circular, gitanos entre Europa y las Américas. Innovación, creatividad y resistencia*. San Luis Potosí: El Colegio de San Luis, A.C., 27–64.
- Razy, E. 2014. Introduction – Éthique et enfants. Des habits neufs pour de vieilles questions anthropologiques? *AnthropoChildren* (4). Dostupné na: <https://popups.uliege.be/443/2034-8517/index.php?id=1991> [6. 8. 2020]
- Razy, E., Rodet, M. (ed.). 2016. *Children on the Move in Africa: Past and Present Experiences of Migration*. Oxford: James Currey.
- Salazar, D. 1996. Imágenes de la presencia extranjera en México: una aproximación cuantitativa 1894–1950. *Dimensión Antropológica* 3 (6): 25–60.
- Salazar, D. 2003. ¿Espionaje o indagatoria estatal? Los extranjeros en censos industriales de 1930 y 1940. In: Meyer, R. M., Salazar, D. (eds.). *Los inmigrantes en el mundo de los negocios, siglos XIX y XX*. Mexiko: Conaculta, INAH, Plaza y Valdés, 169–192.
- Salazar, D. 2012. El porfiriato, políticas de promoción y estímulo a la migración, 1876–1911. In: Cisneros, N. *Inmigración y extranjería. Compilación histórica de la legislación mexicana 1810–1910*. Mexiko: Miguel Ángel Porrúa, Centro de Estudios Migratorios, Unidad de Política Migratoria/SPMAR/SEGOB, Instituto Nacional de Migración/SEGOB, 75–109.
- Salo, M., Salo S. 1986. Gypsy immigration to the United States. In: Grumet, J. (ed.). *Papers from the Sixth and Seventh Annual Meetings Gypsy Lore Society, North American Chapter*. New York: Gypsy Lore Society, 85–96.
- Sutre, A. 1988. L'ethnologue face aux racismes: l'exemple tsigane. *Ethnologie française* 18 (2): 173–176.

- Sutre, A. 2003. La langue tsigane: romani/romanés. In: Cerquiglini, B. (ed.). *Les Langues de France*. Paříž: Presses Universitaires de France, 243–248.
- Sutre, A. 2011. L'ethnologie des Tsiganes. In: Stewart, M., Williams, P. (eds.). *Des Tsiganes en Europe*. Paříž: Editions de la Maison de Sciences de l'Homme, 9–30.
- Sutre, A. 2017. *Du parcours du monde à son invention. Géographies tsiganes en Amérique du Nord des années 1880 aux années 1950*. Dizertační práce v oboru geografie. Paříž: École des Hautes Études en Sciences Sociales, École doctorale de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales.
- Yankelevich, P., Chenillo, P. 2008. El Archivo Histórico del Instituto Nacional de Migración. *Desacatos* 26: 25–42.

Romano džaniben – 28. ročník – 1/2021

Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky v rámci programu Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích národnostních menšin.

Dále byl financován hlavním městem Praha z Programu v oblasti podpory aktivit národnostních menšin na území hl. m. Prahy pro rok 2021.

Vydává Romano džaniben, z. s.

Biskupcova 85, 130 00 Praha 3

e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz

bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktoři: Pavel Kubaník, Helena Sadílková

Redaktoři: Renata Berkyová, Helena Kaftanová, Jan Ort, Lada Viková, Eva Zdařilová

Redakční rada:

Mgr. Michael Beníšek, Ph.D.; PhDr. Jan Červenka, Ph.D.; Mgr. Viktor Elšík, Ph.D.;

Mgr. Lucie Fuková; PhDr. Jana Horváthová; Mgr. Pavel Kubaník, Ph.D.;

Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.; Mgr. Tatiana Podolinská, Ph.D.;

doc. Jurina Rusnáková, Ph.D.; Helena Sadílková, Ph.D.; Mgr. Lada Viková

Seznam recenzentů je uveden na webových stránkách

www.dzaniben.cz.

Sazba: Kateřina Krčíková

Obálka: Daniela Kramerová

Tisk: powerprint s.r.o.

Náklad: 300 ks

Doporučená cena: 160 Kč

Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno

Reditelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24. 6. 1994.